

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

חנוכה ב'

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

חתן וכלה שקיבלו כסף לקנות פמוטות שבת מכסף או חנוכיה מכסף מה עליהם להעדיף?

מעשה בחתן וכלה בשבע ברכות שקיבלו מההורים במתנה סכום כסף נכבד לקנות בו פמוטות של כסף לנרות שבת, או לחילופין חנוכיה של כסף לנרות חנוכה, ונפל "ויכוח" בין הבעל והאשה: הבעל רוצה לכבד את אשתו ולקנות לה פמוטות של כסף שהדלקת נרות שבת היא מצוותה של האשה, ואילו האשה הרוצה בכבוד בעלה מבקשת לקנות בכסף המתנה חנוכיה של כסף לכבוד בעלה, ובאו לשאול עם מי הדין עפ"י ההלכה?

כתב השו"ע (סי' תרע"ח ס"א וסי' רס"ג ס"ג) "מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת יקנה נר שבת מפני שלום ביתו" ואולם אין זה שייך אלא לנר עצמו, וכמו שפרש"י בשבת (כ"ג ע"ב) דאין שלום בבית בחושך ובאפילה בלא נר, אבל בענייננו שהנר ישנו והשאלה היא רק מה להעדיף פמוטות לנרות שבת או חנוכיה לנר חנוכה לא שמענו, אולם במאירי בשבת שם כתב הטעם משום דמצות הדלקת הנר שייכת לאשה ומשום שלום בית יש להעדיף את מצות האשה על הבעל, (ולפי"ז העלה הגרשז"א זצ"ל ב"שולחן שלמה" דאם האשה גרה לבד שחייבת בשניהם יהיה הדין אחרת).

ולפי"ז לכאורה ה"ה בענייננו יש להעדיף את קניית הפמוטות לאשה מאשר את קניית החנוכיה לבעל שהרי יש להעדיף את מצוותה של האשה משום שלום בית.

ונשאלו בזה גדולי הדור שליט"א, מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א אמר דיש להעדיף לקנות את הפמוטות להדלקת נרות שבת שהיא כל השנה מאשר חנוכיה לחנוכה שהיא רק לשמונה ימים.

ואולם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שהיות דמצינו בהלכה הידור מיוחד להדליק בחנוכיה יפה בחנוכה כמוש"כ המ"ב (סי' תרע"ג סקכ"ח) "כתבו הספרים שטוב כל אחד שיטרח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו", ולא מצינו כן בנרות שבת, לכך ודאי יש להעדיף לקנות חנוכיה של כסף מאשר פמוטות של כסף לנרות שבת.

והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א כתב טעם נוסף להעדיף את החנוכיה, דבשבת הנר הוא רק היכי תימצי להחזיק השמן, דעיקר המצוה הוא משום כבוד שבת ושלום בית, דהיינו שיהיה אור, אולם בחנוכה הנר הוא דומיא דמנורה שהוא עצם החפצא של מצוה, וכמו שכתב המ"ב שטוב שכל אחד יטרח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו.

יין להבדלה או נר חנוכה מה עדיף?

והנה אדם שיש בידו לקנות או יין להבדלה או נר לנרות חנוכה כתב הרמ"א (תרע"ח) שעליו לקנות נר חנוכה משום פרסומי ניסא, וקשה דבגמ' בקידושין (כ"ט:): איתא "ת"ר לפדות את בנו ולעלות לרגל.. ר' יהודה אומר עולה לרגל ואח"כ פודה את בנו שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת" וא"כ מדוע היה צריך הרמ"א לטעם של פירסומי ניסא תפ"ל שנר החנוכה הוא מצוה עוברת שאם לא ידליק עכשיו יפסיד את הנר של אותו יום משא"כ הבדלה שיש לו שלושה ימים שבהם יוכל אולי להשיג יין.

וכן כתב המג"א (הובא דבריו בביכורי יעקב תרנ"ז ס"ק טז) שאם יש בידו או לפדות את בנו או לקנות אתרוג עליו לקנות האתרוג שזו מצוה עוברת.

וצריך לומר דלגבי עליה לרגל ואתרוג אם יעדיף המצוה האחרת יבטל אותם לגמרי אך בנר חנוכה יש לו אפשרות לקיימו ע"י ברכת הרואה וא"כ ודאי עדיף שיקנה היין להבדלה ויקיים את שניהם.

כיצד חשבה הגמ' שיספיק ברכת 'שעשה ניסים' אחת לכל ימי החנוכה

בגמ' שבת (כ"ג עא) איתא "א"ר חייא בי רב אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך ורב ירמיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך, א"ר יהודה יום ראשון הרואה מברך ב' ומדליק מברך ג' מכאן ואילך מדליק מברך שתים ורואה מברך אחת מאי ממעט (המדליק בשאר ימים איזו מן השלש ממעט) ממעט זמן (ברכת שהחיינו) ונימעט נס (ברכת שעשה ניסים) נס כל יומי איתיה", וצ"ב היאך עלה על דעת הגמ' שיברך ברכת שעשה ניסים אחת על כל שמונת ימי חנוכה כמו שהחיינו הלא שהחיינו הוא על המצוה שבאה מזמן למזמן ובברכה אחת סגי אבל שעשה ניסים הוא על ההדלקה והרי בכל יום הוא מדליק?

ונראה מבואר מדברי הגמ' דברכת הרואה נ"ח הוי כברכת הרואה מקום שנעשה בו נס דמברך ברכה זו אחת לשלושים יום וכיון שכבר בירך ביום הראשון סגי וע"ז אמר בגמ' דנס כל יומיה איתיה, והיינו שבכל יום נתחדש הנס והוי כמו ברכת רעמים וברקים דמעיקר הדין צריך לברך על כל ברק משום דהוא סיבה חדשה לחיוב אלא שאם בירך על אחד ברכתו מועלת לכל העבים הנמצאים באותו יום.

והדברים מפורשים בחי' הרמב"ן בברכות (דף נ"ד) שכתב "ואין בין ברכת הרואה נר חנוכה לרואה מקום שנעשה ניסים לאבותינו אלא שזו קבועה ביומא וזו תלויה במקום, וכולן נאמרו בגמ' בלא שם ומלכות שעשה ניסים ושהחיינו ואעפ"כ טעונות שם ומלכות כשאר ברכות" והשיג בזה על הראב"ד דדעתו דאין מברכים ברכות הראיה בשם ומלכות.

ראה נר חנוכה ולא בירך לכאורה לא יוכל שוב לברך

אלא שיש לדון לפי"ז דהרואה נר חנוכה ולא בירך שוב לא יוכל לברך שעשה ניסים באותו לילה וזהו ע"פ המבואר בביאה"ל (סי' רי"ח ס"א ד"ה במקום הזה) שדן לומר דאם עבר במקום שנעשה לו נס ואח"כ חזר תוך שלושים יום שוב לא יוכל לברך אף שלא בירך בראיה הראשונה.

והנה כתב השו"ע (סי' תרע"ו ס"ג) "מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו לילה וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך שעשה נסים ובליל ראשון מברך גם שהחיינו", וכן הוא דעת הטור והרא"ש והרשב"א שם ועוד הרבה ראשונים.

אולם ברש"י שם ד"ה הרואה כתב "דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין" ומבואר דאף שעתידי להדליק מברך על הראיה וכן משמע ברמב"ם (פ"ג מחנוכה ה"ד) שכתב וז"ל "והמדליק אותה בלילה הראשון מברך שלש ברכות וכו' וכל הרואה אותה ולא בירך מברך שתים, שעשה נסים ושהחיינו" ומדכתב "וכל הרואה" משמע דאף אם דעתו להדליק אח"כ בביתו או שהדליקו עליו בביתו מ"מ מברך על הראיה, ובהגהות מיימוני (אות ב') הביא שכן דעת הרמב"ם כמבואר ברש"י.

ומבואר דנחלקו הראשונים בגדר חיוב ברכת הרואה, דלדעת הרשב"א וסייעתו הוי תקנה מיוחדת כעין תשלומין למי שלא מדליק דמי שמקיים מצוות הדלקה בעצמו בין ע"י שהדליקו בביתו בין שהוא עתיד להדליק לא תיקנו לו ברכת הרואה כלל, וכלשון הרשב"א "דלא מצינו יוצא מן המצוה וחוזר ומברך על הראיה" אבל לרש"י והרמב"ם ברכת הרואה לא נתקנה רק למי שלא מדליק אלא כל איש מישראל נתחייב להודות על הנס בראיית הנרות, אלא שאם מדליק מברך בהדלקה אף על הראיה ואם לא מדליק מברך בראיית נ"ח של חברו ולכך גם אם עתיד להדליק כשרואה מברך שעשה נסים דהרי חייב לברך כשרואה.

אלא שלדעת רש"י והרמב"ם דגם למדליק יש דין רואה צ"ע היאך מברך שעשה נסים על ההדלקה אף שבשעת הברכה עדיין אינו רואה.

אכן בהגהות מיימוני (שם אות א') מביא ממסכת סופרים שברכת שעשה נסים מברכים לאחר ההדלקה וא"כ י"ל דס"ל להרמב"ם ורש"י דכיון שברכת שעשה נסים לא נתקנה אלא על הרואה ע"כ לעולם יש לברכם רק אחר ההדלקה.

חשש הגר"ח מבריסק שלא להביט בנרות חנוכה לפני שהדליק בעצמו

וכן הובא בקונטרס מסורה (ד תשנ"א) שהגר"ח מבריסק זצ"ל חשש לדעת הרמב"ם והיה נזהר בחזרתו מתפילת מנחה שלא להסתכל על נרות החנוכה שהודלקו כבר כדי לא להיכנס לשאלת ברכת הרואה אף שהיה בדרכו להדליק בביתו עי"ש.

ולכאורה היה נראה דהטעם שנזהר הגר"ח שלא להסתכל בנרות של אחרים קודם שבירך אינו רק משום שמיד שרואה חייב לברך אלא שחשש דאם רואה ולא בירך שוב אינו יכול לברך שעשה נסים אף כשידליק אח"כ בביתו וכמבואר בביאורו"ל שם לענין מקום שנעשה בו נס.

אלא שלפי"ז נמצא דלעולם המחויב בברכת הרואה אם ראה איזה נ"ח ולא בירך שוב לא יברך וזו לא שמענו, וכן שמעתי מרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א שיכול לברך וצ"ב, ועוד דלפי"ז הלא כבר נסתפקו האחרונים בנר של ביהכנ"ס אם יכול לברך עליו ברכת הרואה וא"כ יצטרך כל המברך ברכת הרואה שלא לראות קודם את נרות ביהכנ"ס דאם ראה ולא בירך שוב אינו יכול לברך מספק על נר אחר.

ולכן נראה דברכת הרואה בנ"ח לא דמי לשאר ברכות הראיה דבשאר ברכות הראיה, הראיה היא המחייבת את הברכה וכמו ברכה על ראיית המקום שנעשה לו נס דמחמת המקום נזכר ומתפעל שוב מהנס וזה מה שמחייבו לברך, אבל ברכת הרואה בנ"ח אין הראיה מחייבת את הברכה אלא דאיכא חיוב על כ"א מישראל להודות על הנסים ועל הנפלאות שהיו בחנוכה, נס המלחמה ונס השמן, אלא דסמכו את הברכה על ראיית הנרות והנרות אינם אלא עת ומקום לברכה ולכן אף שראה ולא בירך כשרואה שוב יכול לחזור ולברך.

היונים לא רצו למחוק את היהדות אלא להשאירה חיצונית שלא מעלה ומרוממת את האדם

בחנוכה אנו מודים על הנסים ואומרים: "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", וצ"ב מדוע אנו אומרים "להעבירם מחוקי רצונך" ולא להעבירם מחוקיך כמו "להשכיחם תורתך".

אלא שהיונים לא רצו בדוקא לבטל את חוקי התורה אלא שלא יהיה שם ה' על החוקים ולכן אנו אומרים "להעבירם מחוקי רצונך" שהגזירה היתה על חוקי רצונך ולא על עצם החוקים, כי רצונם היה שהחוקים יהיו חיצוניים ולא מהותיים שהופכים את האדם לאדם נעלה ומרומם אשר שם ה' נקרא עליו.

ובזה יבואר מאמר חז"ל "וחשך" זה גלות בבל שהחשיכה את עיניהם של ישראל בגזרותיהם שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל" (מד"ר בראשית פר' ב' סי' ד) וצ"ב מהו לשון "חלק".

והביאור הוא, דהנה פסק השו"ע (סי' רכ"ד ס"ו) "הרואה חכמי ישראל מברך בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו", ובס"ז פסק "הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים שחכמים בחכמות העולם אומר בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לב"ר".

והסיבה שעל חכם מחכמי ישראל מברכים ברוך ש"חלק" מחכמתו ועל חכם מחכמי האומות ברוך ש"נתן" מחכמתו, ביאר הב"י כי נשמת ישראל חצובה מתחת כסא הכבוד "כי חלק ה' עמו" והרי היא חלק אלוה ממעל ולכן מברכים עליהם שחלק מחכמתו, אבל נפשות אומות העולם רחוקים ממנו יתברך אלא שהוא כנותן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו, וכ"כ המ"ב (שם סק"ט) "שעם ה' הם חלק אלוה ודבוקים בו לכך אמר שחלק משא"כ בחכמי אומות העולם".

ולפי"ז מדוקדק היטב גזירת היוונים "כתבו לכם על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל" דעיקר גזירתם היתה שלא נהיה חלק מאלוקי ישראל נעלים ומרוממים בבחינת "כי חלק ה' עמו" אלא נהיה ככל הגויים שהחוקים שלהם חיצוניים בלבד.

ולכן נמי טמאו היוונים את השמנים ולא שפכו אותם דעיקר גזירתם היתה על עבודת המקדש בטהרה אבל לא לבטל כליל את עבודת המקדש.

ובפי' הגר"א על משניות מדות (פ"ב משנה ג) כתב דלכך פרצו מלכי יון שלושה עשרה פרצות בביהמ"ק לפי שעד שם היה מותר לעכו"ם ליכנס ומשם ואילך אסור לעכו"ם ליכנס לפיכך פרצו שם עיי"ש, והיינו שהיונים לא התנגדו לעצם קיומו של ביהמ"ק אלא הם רצו לטמא את קדושת ביהמ"ק בטומאות הגויים, ולכך פרצו המחיצות שמנעו מהגויים להיכנס לתוך ביהמ"ק.

(נכתב ע"י אחד השומעים)

נתרם לע"ז

ר' שלמה הלוי בן ר' בנימין זאב ז"ל

ר' חיים שמואל בן ר' שלמה הלוי ז"ל

מרת לאה בת ר' משה ז"ל

נתרם ע"י הרב יהודה הורביץ שליט"א